

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

שבוע פרשת וישלח

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן חנה ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

מסכת בבא קמא כ"ד-ל"ו

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמחה ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

י"ג כסליו-י"ט כסליו תשפ"ד

נתבאר לעיל כ"ג ע"ב.

דף כ"ד ע"א

אבעיא להו שלשה ימים דקתני לייעודי תורא או לייעודי גברא למאי נפקא מינה דאתו תלתא כיתי סהדי בחד יומא, אי אמרת לייעודי תורא מייעד, ואי אמרת לייעודי גברא לא מייעד מימר אמר השתא הוא דקמסהדו בי.

ולהלכה פסק הרמב"ם [הלכות נזקי ממון פרק ו' הלכה א'] דהוא ספיקא דדינא, וז"ל, איזה הוא מועד כל שהעידו בו שלשה ימים, אבל אם נגח ביום אחד או נשך או רבץ או בעט או נגף אפילו מאה פעמים אין זה מועד, העידו בו שלשה כתי עדים ביום אחד, הרי זה ספק אם הועד או לא הועד.

דף כ"ד ע"ב

ולימרו הנך בתראי אנן מנא ידעינן דכל דקאי בי דינא לאסהודי בתורא קאתו אנן לחיובי גברא פלגא נזקא אתינן דקמרמזי רמוזי רב אשי אמר כשבאו רצופים רבינא אמר במכירין בעל השור ואין מכירין את השור אלא היכי מייעדי ליה דאמרי תורא נגחנא אית לך בבקרך אבעי לך לנטורי לכוליה בקרא.

וכן פסק הרמב"ם [הלכות עדות פרק כ"א הלכה ח'], שלש כתי עדים שנתקיים בעדותן ששור זה מועד ונמצאת כת ראשונה ושניה זוממין כולן פטורין, נמצאו שלשתן זוממין כולן חייבין לשלם הנזק, שאע"פ שהוא תם משלם חצי נזק, במה דברים אמורים כשהיו כולן רומזין זה את זה, או שבאו רצופין, או שהיו מכירין בעל השור ולא הכירו השור, אבל אם אין שם אחת מאלו הרי כת ראשונה ושנייה פטורין שהרי הן אומרין לא באנו אלא לחייבו חצי נזק ולא ידענו שתבא כת אחרת ויעשה מועד. ע"כ.

אמר רבא אם תמצוי לומר המשסה כלבו של חברי בחבירו חייב שיסהו הוא בעצמו פטור מאי טעמא כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור.

א"ל רב פפא לרבא איתמר משמיה דריש לקיש כוותיך דאמר ריש לקיש שתי פרות ברשות הרבים, אחת רבוצה ואחת מהלכת ובעטה מהלכת ברבוצה פטורה, רבוצה במהלכת חייבת א"ל אנא בההיא חיובי מחייבנא דאמרינן ליה כי אית לך רשותא לסגויי עלי לבעוטי בי לית לך רשותא.

ולהלכה פסק כן בשולחן ערוך [חושן משפט סימן שפ"ט סעיף כ'] פרה שרבצה ברשות הרבים והלכה פרה אחרת דרך עליה ובעטה בה, אף על פי שזאת שינתה ורבצה, אין למהלכת לבעוט בה. אבל אם הזיקה דרך הילוכה, פטורה.

ובביאור יותר, דהבאנו לעיל [בדף כ"ג ע"ב] מסימן שצ"ה דכל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור, כגון המגרה בעצמו כלבו של חברי ונשכו, אף על פי שאם אחר היה מגרה כלבו של ראובן ונשכו היה ראובן חייב, דאין לו לגדל כלב שנושך כשמגרין אותו, מ"מ כשהניזק בעצמו גירהו בו פטור ראובן, כיון שהניזק לא עשה כראוי. ומ"מ פרה שרבצה ברשות הרבים והלכה פרה אחרת דרך עליה ובעטה בה, חייב בעל הפרה המזקת חצי נזק כדין קרן ברשות הרבים, ואף על פי שהפרה הנוזקת שינתה בעצמה במה שרבצה ברשות הרבים, דאין דרך הפרה לרבוץ ברשות הרבים רק להלך, מ"מ אין המזיק פטור אלא כשהזיקה דרך הלוכה, כדין רגל שפטור ברשות הרבים, אבל לבעוט בה אין לה רשות, ואינו דומה לנשיכת הכלב, ששם גירה את המזיק בעצמו, אבל הפרה הרבוצה אף על פי ששינתה מדרך הפרות מ"מ לא גירתה בעצמה את הפרה המהלכת, ומה היה לה לבעוט בה. אבל כשהזיקה אותה דרך הלוכה, אף על פי שאפשר שאין מדרך הפרות לילך על גובה כזה, מ"מ כיון שרבצה ועיכבה הדרך יש רשות להמהלכת לילך דרך עליה אם אינה בועטת בה. ואם המהלכת הוכשלה בהרבוצה ונוזקה, פשיטא דחייב בעל הרבוצה בחצי נזק כדין קרן ברשות הרבים.

כולל ומכון ראש פינה:

אלמא איכא כופר ברגל.

ולהלכה פסק הרמב"ם [הלכות נזקי ממון פרק י' הלכה י"ג] בהמה שנכנסה לחצר הניזק ודרסה על גבי תינוק כדרך הלוכה והרגתה, הבעלים משלמין את הכופר, שהרגל מועדת להזיק כדרך הלוכה, וברשות הניזק חייב אף על השן והרגל כמו שביארנו. נמצאת למד שהמועד שהמית בכוונה נסקל והבעלים חייבין בכופר, ואם המית בלא כוונה פטור מן המיתה והבעלים חייבין בכופר, ותם שהמית בלא כוונה פטור מן המיתה ומן הכופר, ואם נתכוון להמית נסקל והבעלים פטורין מן הכופר וכן מקנס העבד.

[הלכה י"ד] יראה לי שאע"פ שהתם שהמית עבד או שפחה פטור מן הקנס שהוא שלשים סלע הקצוב בתורה, אם המית שלא בכוונה משלם חצי דמי העבד או חצי דמי השפחה מגופו כאילו המית שור חברו או חמורו.

והראב"ד השיג שם, א"א הסברא הזו אינה מחוורת שהרי על פי עצמו דאמר רבא דלא משלם כופר בבן חורין אפילו הכי משלם דמים ולגבי עבד דמים נמי לא משלם שלא בכוונה אי בבן חורין לא משלם חצי דמים גבי עבד אמאי משלם חצי דמים, אלא מסתברא בין בבן חורין בין בעבד דמים משלם בין על פי עצמו בין שלא בכוונה.

אדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד, בין ער בין ישן. סימא את עין חברו, ושיבר את הכלים משלם נזק שלם.

ופסק בשולחן ערוך [חושן משפט סימן שע"ח סעיף א'], אסור להזיק ממון חברו. ואם הזיקו, אף על פי שאינו נהנה, חייב לשלם נזק שלם, בין שהיה שוגג בין שהיה אנוס. (ודווקא שאינו אנוס גמור, כמו שנתבאר). כיצד, נפל מהגג ושבר את הכלי, או שנתקל כשהוא מהלך ונפל על הכלי ושברו, חייב נזק שלם.

ובסימן תכ"א [סעיף ג'] י"א דצער וריפוי ושבת חייב אפילו שלא בכוונה, ובלבד שלא יהא אנוס, אלא שוגג קרוב למזיד, אבל בנזק חייב אפילו אנוס, דאדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד, בין ער בין ישן.

[סעיף י'] היתה לו אבן מונחת בחיקו, בין שלא הכיר בה מעולם, בין שהכיר בה ושכחה ועמד ונפלה והזיקה, וכן אם נתכוון לזרוק שנים וזרק ארבעה והזיק, או שהזיק כשהוא ישן, חייב בנזק ופטור מד' דברים.

ובהרחבה יותר בכל עניינים אלו כמבואר באחרונים, כשם שאסור לגנוב ולגזול כמו כן אסור להזיק ממון חברו אף על פי שלא בא לו שום הנאה מזה ואפילו מתרצה לשלם בעד הנזק להניזק [סמ"ע] אא"כ צריך זה להצלת עצמו [כמ"ש בסימן ער"ד], דאז עושה מה שצריך ומשלם הנזק לחברו. וכן אפילו להיות גרמא בנזקין אסור בין שגורם ע"י עצמו בין שגורם

מגירי דיליה, אלא דלענין חיוב תשלומין בבית דין יש חילוק בין גרמי לגרמא [כמבואר בסימן שפ"ו], אבל בידי שמים חייב על כל מין גרמא [ב"ק נ"ה ע"ב], וכן המזיק בלשונו חייב בדיני שמים ומלשין לפני אנס חייב גם בדיני אדם, וכן אסור להזיק בראיתו וחייב בדיני שמים אם הזיק בעין מבטו לחבירו וכך אמרו חז"ל [ב"מ ק"ז ע"א] אסור לאדם לעמוד על שדה חברו בשעה שעומדת בקמותיה וכן כל מיני הזיק ראייה אסור כמו להסתכל במה שחבירו עושה בביתו ובחצירו [כמ"ש בסימן קנ"ד], וכך אמרו לקמן [ל' ע"א] האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, הן בנזקין והן בחשש גזל וריבית ואונאה וכיוצא בזה, דכשם שאדם מתרחק עצמו מספק איסור כמו כן ירחיק עצמו מספק ממון שאינו שלו, ואדרבא זה גרוע יותר, דבאיסור תשובה ויה"כ מכפר ואלו בדברים שבין אדם לחבירו אין יה"כ מכפר, וגם תשובה אינו מועיל עד ששייב את הגזילה וירצהו מה שציערו, וכן בכל מין צער שאדם מצער לחבירו עונשו מרובה ומחוייב לפייסו עד שימחול לו, ובמזיק יש גם איסור בל תשחית אף בממון שלו [לבוש]:

אלו החמשה חיובי נזקין אינן דומין זה לזה בענין כוונת הנזק, דבנזק חייב בין שהזיק במזיד בין בשוגג בין באונס ובין ברצון, לבד באונס גמור ושהניזק הוא כקצת פושע, ודרשינן זה מקרא דפצע תחת פצע ועל צער ריפוי ושבת אינו חייב אלא במזיד או שוגג קרוב למזי, כגון שנתקוטטו זה עם זה וע"י הקטטות דחף האחד את חברו והזיקו, ואף על פי שלא היה בכוונת נזק ולא עשה במזיד מ"מ הוא קרוב למזיד דהיה לו להזהר. ולמדנו זה מקרא דכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו, דמשמע דע"י המריבות הכהו אף שלא היה בכוונת נזק, דאם נאמר שהיתה כוונתו להזיקו למה כתבה התורה המריבה. ובפסוק זה כתיב שבת וריפוי, וממילא הדצער נמשך אחר זה, דבמקום שיש שבת וריפוי בע"כ יש צער, אבל על בושת אינו חייב עד שיתכוין להזיקו או לביישו ושלא בכוונה פטור, ולמדנו זה מקרא דוהחזיקה במבושיו, דמשמע שבכוונה עשה זאת לביישו, כדמשמע לישנא דושלחה ידה, דאל"כ למה לנו לספר שהחזיקה במבושיו, דוקא ולכן סיימה התורה וקצותה את כפה כלומר שמהראוי לקנסה בעד זה.

אף על גב דלנזק אדם מועד לעולם אף באונס, מ"מ באונס גמור פטור. וביאור הדברים, כגון שישנו שניהם כאחד ונתהפך אחד מהם על חברו והזיקו או קרע בגדיו חייב, דלא היה לו לשכב אצלו. אבל אם היה ישן לבדו ובא חברו ושכב בצדו והזיק הראשון להשני פטור, דאנוס גמור הוא, ומה היה לו להזהר, אבל האחרון שהזיק להראשון חייב. וכן ראובן ששכב לבדו ובא שמעון והניח כליו בצדו ונתהפך ראובן עליהם ושברן פטור, שזה שהניחם בצדו פושע הוא, ואם היו הכלים של אחרים חייב המניח בהזיקן, ולא עוד אלא אפילו אם זה הישן הוזק בהם חייב המניח בנזקו [סמ"ע].

זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור מאי טעמא מנא תבירא תבר.

וכן ברמב"ם [הלכות חובל ומזיק פרק ז' הלכה י"ב] הזורק כלי מראש הגג לארץ ולא היה תחתיו כלום וקדם אחר ושברו במקל כשהוא באויר קודם שיגיע לארץ, הרי זה האחר פטור, שלא שבר אלא כלי שסופו להשבר מיד בודאי ונמצא כשובר כלי שבור ואין זה כגורם, וכן כל כיוצא בזה פטור.

וכן בשולחן ערוך [חושן משפט סימן שפ"ו סעיף ד'], הזורק כלים מראש הגג, ואין תחתיהם כרים וכסתות, ובעודם באויר בא אחד ושברם במקל, הזורק חייב והמשבר פטור, דחשבינן ליה כשבור משעה שזרקו.

ובאמת נחלקו בזה הפוסקים, דלסברא הנ"ל הולכין אחר סוף הדבר ונקרא שסופן להשבר, אך י"א דהוה ספיקא דדינא אם הולכין אחר הסוף וחייב הראשון או שאין הולכין אחר הסוף והשני חייב, ולכן שניהם פטורים דהמוציא מחהירו עלךיו הראיה [ש"ך]. אמנם כל זה כשזרק הכלי, אבל אם זרק חץ או אבן על הכלי וקודם שהשיגה החץ או האבן בא אחר ושברה, לכולי עלמא חייב האחר ששברה והזורק את החץ והאבן פטור, דדוקא כשזרק הכלי בעצמה והיא עמדה להשבר חשבינן לה כשבורה, משא"כ כשלא נגע בהדבר הנזוק כל זמן שלא נשברה חשבינן לה כשלמה [סם]:

ואמר רבה זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים או כסתות, בא אחר וסלקן או קדם וסלקן פטור מאי טעמא בעידנא דשדייה פסוקי מפסקי גיריה.

ודבר זה נקרא גרמא, וקיימא לן דגרמא בנוזקין פטור, אף שודאי אסור להזיק את חבירו אף בדרך גרמא, כמו שנתהאר לעיל וחייב בדיני שמים. אמנם יש אופן בדרך גרמא הנקרא גרמי, דקיימא לן להלכה דדיינינן דינא דגרמי וחייב לשלם, והוא הדין למסלק זה שחייב לשלם [ועיקר דיני גרמי מבוארים בפרק שני מבבא בתרא]. וז"ל הרמב"ם [הלכות חובל ומזיק פרק ז' הלכה ז'], כל הגורם להזיק ממונן חבירו חייב לשלם נזק שלם מן היפה שבנססיו כשאר המזיקין, אף על פי שאינו הוא המזיק זה הנזק עצמו באחרונה הואיל והוא הגורם הראשון חייב. כיצד, הזורק כלי שלו מראש הגג על גבי כרים וכסתות ובא אחר וקדם וסלק את הכרים מעל הארץ ונחבט הכלי בארץ ונשבר, חייב נזק שלם כאילו שברו בידו, שסילוק הכרים והכסתות גרם לו שישבר, וכן כל כיוצא בזה.

והשיג הראב"ד, א"א, הרב פסק כן משום דדיינינן דינא דגרמי ואין הכל מודין לו לפי שלא עשה בכלי שום מעשה.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן שפ"ו סעיף ג'], וכן הזורק כלי שלו מראש הגג, והיו תחתיו כרים וכסתות שאם יפול עליהם לא ישבר, וקדם אחר וסלקם, ונחבט הכלי בארץ ונשבר, חייב המסלק; וכן כל כיוצא בזה. הגה: ויש אומרים דזה מקרי גרמא בנוזקין ופטור. (וכן בדוחף מטבע של חבירו או פחת צורתה, פטור, דהוי גרמא בנוזקין. ולכן אפילו זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות, וקדם בעצמו וסלקו, אפ"ה פטור, דעל הזריקה לא מיחייב דלא היו ראויים לישבר, ומה שסלקן הוי

גרמא בעלמא (טור בשם הרא"ש ור"י פ' לא יחפור). סופר שכתב שטר וכתב מנה במקום מאתים, או המזיק לחבירו בעצתו שיעץ לו, או כב שלישי שהחזיר שטר שלא היה לו להחזיר, כולם פטורים, דלא היו אלא גרמא בנוזקין. מיהו משמתינן ליה עד דמסלק היזיקא. וכן בכל גרמא בניזוקין (תשו' רשב"א סי' אלף נ"ב ותשובת רמב"ן סי' ר"מ ור"י ונ"י פ' לא יחפור). י"א דבכל גרמא בנוזקין, אם הוא דבר שכיח ורגיל, חייב לשלם משום קנס (תוס' פרק לא יחפור בשם ריצב"א). ולכן יש מי שכתב דראובן שמכר מקח לעו"ג, ובא שמעון ואמר ליה לעו"ג שאינו שוה כל כך, חייב לשלם לו (מהר"ם מריזבורג). ואפשר דכי האי גוונא הוי כמסור, דחייב, כדלקמן סימן שפ"ח. ראובן שהלוה מעות לעובד כוכבים על משכונות, ובא שמעון ואמר לעובד כוכבים להלוות לו בפחות, והחזיר לראובן מעותיו, פטור, דהוי גרמא בנוזקין, מיהו מקרי רשע (רבינו ירוחם נל"א ח"ב).

וכאמור עיקר הנידון בסוגיא זו הוא בפרק לא יחפור בבבא בתרא, ואי"ה יתבאר שם.

דף כ"ז ע"א

ואמר רבה נפל מראש הגג ברוח שאינה מצויה והזיק ובייש חייב על הנזק ופטור בארבעה דברים, ברוח מצויה והזיק ובייש חייב בד' דברים ופטור על הבשת, ואם נתהפך חייב אף על הבשת.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן תכ"א סעיף י"א] מי שנפל מן הגג ברוח מצויה והזיק, חייב בארבעה דברים ופטור מהבושת. נפל ברוח שאינה מצויה, חייב בנזק בלבד ופטור מד' דברים (וע"ל סי' תי"ח סי"ג). ואם נתהפך, חייב בכל, אף בבושת, שכל המתכוין להזיק, אף על פי שלא נתכוון לבייש, חייב בבושת.

פרק שלישי

המניח את הכד ברשות הרבים, ובא אחר ונתקל בה ושברה פטור, ואם הוזק בה בעל החבית חייב בנזקו.

ומסקנת הגמרא שהשובר פטור ולא אמרינן דהיה צריך לעיין בדרכו, מפני שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, וכתב המאירי דואין אומרינן איבעי ליה לעיוני ומיזל מפני שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים מרוב מחשבותיהם וטרדת עניניהם. ועיין לקמן טעם נוסף בזה.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן תי"ב ס"א], המניח את הכד ברשות הרבים, ובא אחר ונתקל בו ושברו, פטור, שאין דרך בני אדם להתבונן בדרכים. ואם הוזק בו, בעל הכד חייב ואפילו הפקיר הכד, שכל המפקיר נזקיו בדבר שאין לו רשות לעשות מתחלה, חייב.

[סעיף ב'] הניח הכד במקום שיש לו רשות להניחו, כמו במקום פנוי שלפני בית הבד, ובא אחר ונתקל בו ושברו, חייב. ואם הוזק בו המהלך, בעל הכד פטור, מפני שהיה לו

ובהמה, פטור המניח מגזירת הכתוב שפטר בור על כלים, וכן כל מין תקלה שברשות הרבים יש לזה דין בור:

וכתב ערוך השלחן דמוכח דהרמב"ם לא ס"ל האי דינא דבהמה חלוקה מאדם לענין התבוננות בדרכים, ולפ"ז לדידיה במניח את הכד ברשות הרבים ונתקלה בו הבהמה ושברתו פטור, ואם הוזקה בו חייב בנזקיה. ולא עוד אלא אפילו במקום שיש לו רשות להניח, אם אין הרשות ממש שלו, כיון שיש רשות להבהמה לילך שם פטורה כששברה, דאין לה דעת כאדם לחלק בין צד לצד, אלא דאם הוזקה בהכד פטור בעל הכד כיון שיש לו רשות להניחם שם. והרשב"א כתב לחלק דלא דמיא, דהתם ודאי שור פקח בטבע מעיין שלא יפיל עצמו בבורות ובפחתים וכן כל בעלי חיים כאנשים, אבל אינן בני דעת לשמור עצמן שלא ידרסו על הכלים ועל כל מה שמונח לפנייהם ברשות הרבים, שאם אין אתה אומר כן א"כ היכי אמרינן דרגל מועדת לדרוס ולשבור.

דף כ"ז ע"ב

שלח ליה רב חסדא לר"נ הרי אמרו לרכובה שלש, ולבעיטה חמש, ולסנוקרת שלש עשרה, לפנדא דמרא ולקופינא דמרא מאי.

ומה הם דברים אלו ומדוע קבעו להם חכמים שיעור קבוע לדמיהם, כתב הרמב"ם [הלכות חובל ומזיק פרק ג' הלכה ח'], יש הכאות רבות שיש בהן בזוי וצער מעט ואין בהן נזק, וכבר פסקו להם חכמים דמים קצובים, וכל המכה חבירו הכאה מהן משלם אותו המזמן הקצוב, וכולן קנסות הן, ואותו המזמן הקצוב הוא דמי הצער והבושת והריפוי והשבת, בין צריך לרפואה ושבת בין לא צריך כזה הוא משלם.

[הלכה ט'] וכמה הוא משלם, הוועט בחבירו ברגלו משלם חמשה סלעים, הכהו בארכובתו משלם שלשה סלעים, קבץ אצבעותיו כמו אוגד אגודה והכהו בידו כשהיא אגודה משלם שלשה עשר סלעים. תקע את חבירו בכפו משלם סלע, סטרו על פניו משלם חמשים סלע, סטרו באחר ידו משלם מאה סלע, וכן אם צרם באזנו או תלש בשערו או שרקק והגיע הרוק בבשרו או שהעביר טליתו מעליו או שפרע ראש האשה משלם מאה סלע. וכזה הוא משלם על כל מעשה ומעשה, כיצד, כגון שבעט בחבירו ארבע בעיטות אפילו זו אחר זו משלם עשרים סלע, סטרו על פניו שתי סטירות משלם מאה סלע וכן בשאר. וכתב המאירי, ומה שלא התבאר, כגון אם הכהו במקל ורצועה או בברזל הגרון או בבית יד שלה או באוכף של חמור או בדבר אחר, שודא דדייני.

וכתב עוד הרמב"ם, [הלכה י'] כל אלו הסלעים הם מכסף ארץ ישראל באותו הזמן, שהיה בכל סלע חצי דינר כסף ושלשה דינרין ומחצה נחשת, לפיכך מי שנתחייב בהכאות אלו לשלם מאה סלע הרי זה משלם שנים עשר סלע ומחצה כסף נקי.

להסתכל. ואם היתה אפילה, או שמילא כל הדרך כדים, פטור על שבירתם. ואם נתקל בה והוזק בעל הכד חייב. וכן כל כיוצא בזה. ואם מילא כל הדרך כדים שאי אפשר לעבור, אפילו שברו בידים פטור. ומיהו אם בשעה ששיברם הוזק בחרסיה, פטור, אף על פי שזה מילא כל הדרך, דאיהו דאזיק אנפשיה.

[סעיף ג'] ודוקא אדם אין דרכו להסתכל בדרכים, אבל בהמה שענינה למטה, דרכה לעיין אנה תלך. לפיכך אם נתקלה והוזקה בכד המונח ברשות הרבים, פטור בעל הכד. ואם שברתו דרך הילוכה, הוה רגל ופטור. דרך ביעוט, הוה ליה קרן וחייב.

ומפני מה אנו פוטרים את השובר מפני שאין דרכו להתבונן בדרכים, לכאורה היה לנו לפוטרו מטעם כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור, וזה המניח שינה, שהניח כדו במקום הילוך רבים, דבאדם לא אמרינן כן כיון שהוא בר דעת [תוד"ה אמאי], ולכן אלמלי היה דרכו להתבונן בדרכים היה חייב בשבירתו, אבל כיון שאין דרך בני אדם להתבונן בדרכים הוה כאנוס בשבירתו, ולכן אם הוזק בהכד חייב בעל הכד דזהו כבור ברשות הרבים שחייב בין הפקירו ובין לא הפקירו. ואמנם דוקא בנתקל בו ושברו פטור, אבל אם שברו בידים חייב לשלם, דנהי דזה הניחו שלא ברשות מ"מ אין לו לשבור בידים, וכ"ש דאם הוזק ע"י שבירתו בידים שפטור המניח [נמק"ז].

ודייק ערוך השלחן מלשון הש"ע [סעיף ב'] דשני דינים יש בממלא כל הדרך, דאם מילא ממש עד שא"א לעבור, אפילו שיבר בידים פטור. ובמילא הדרך ובדוחק יש מקום לעבור, אם שיבר בידים חייב, ואם נתקל ושברן פטור, דא"צ להטריח ולהתבונן וליילך במקום דחוק לענין שיתחייב כשנשברו ע"י כשלונו בהם. אמנם הרמב"ם לא כתב להדיא [בפי"ג מנזקי ממון] דגם בשבירתם בידים פטור, ע"ש.

ומה שאמרנו דאין דרכו של אדם להסתכל בדרכים כשהולך ברשות הרבים, אף שאפילו בהמה פקחת ביום פטור עליה בעל הבור כשנפלה בבור ברשות הרבים מפני שהיה לעיין בעת הליכתה, ולכאורה כ"ש אדם שיש לו לעיין בהילוכו, תרצו הראשונים דדוקא אדם שענינו למעלה אין דרכו להסתכל בדרכים, אבל הבהמה דענינה למטה דרכה לעיין. ועוד דאדם הוא בעל מחשבות והבהמה אינה בעלת מחשבה ומעיינת יותר בהלוכה [הה"מ] לפיכך גם בכד, אם נתקלה הבהמה והוזקה בכד המונח ברשות הרבים פטור בעל הכד, ואם שברתו דרך הילוכה הו"ל רגל ופטור ברשות הרבים, ואם שברתו דרך ביעוט הו"ל קרן וחייב חצי נזק. וזה דוקא כשלא מילא כל הדרך, אבל במילא ודאי דגם בהמה פטורה ואם הוזקה חייב בנזקיה, דמה היה לה לעשות. והמניח את הכד ברשות הרבים יש לו דין בור ואינו חייב על נזקי כלים, לפיכך אם האדם נשא שק קמח ונתקל בהכד ונפזרה הקמח, או עגלה נתקל בהכד ונשבר האופן וכיוצא בזה נזקין שלא באדם

רב נחמן אמר עביד איניש דינא לנפשיה היכא דאיכא פסידא כ"ע לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה כי פליגי היכא דליכא פסידא, רב יהודה אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה דכיון דליכא פסידא ליזיל קמיה דיינא ר"נ אמר עביד איניש דינא לנפשיה דכיון דבדין עביד לא טרח.

וברמב"ם [הלכות סנהדרין פרק ב' הלכה י"ב] יש לאדם לעשות דין לעצמו אם יש בידו, הואיל וכדת וכהלכה הוא עושה אינו חייב לטרוח ולבוא לבית דין, אף על פי שלא היה שם הפסד בנכסיו אילו נתאחר ובא לבית דין, לפיכך אם קבל עליו בעל דינו והביאו לבית דין ודרשו ומצאו שעשה כהלכה ודין אמת דן לעצמו אין סותרין את דינו.

וכתב הנמוקי יוסף [דף י"ב ע"ב מדפי הרי"ף], והא דעביד דינא לנפשיה היינו דוקא בממונא דשכיח בעיניה כי הכא גבי גרגותא דקא בעי מאריה למשקליה ולאצולי מידא דהיאך דבעי למגזליה או לאזוקי ממוניה ואין צריך לומר גבי הצלת נפשות, אבל היכא דליתיה לממונא בעיניה, אלא אפרועי הוא דקבעי אפרועי מלוה מיניה, לית ליה רשותא למעבד דינא לנפשיה דהא תנן [ב"מ ק"ג ע"א] המלוה את חברו לא ימשכנו אלא בבית דין. ודוקא נמי היכא דאית ליה ראייה למציל דממונא דידיה הוא, אי נמי דמודה ליה בעל דיניה בהכין, אבל היכא דליתיה ראייה ולא מודה ליה, אי עבד דינא לנפשיה ע"י הכאה וכיוצא בה מיחייב לשלומי לניזק דמי חבלה, דעד כאן לא קאמר רב נחמן אלא היכא דעביד דינא דאי נמי לא הוה עביד איהו לא עבדי ליה בי דינא בציר מהכי.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן ד' סעיף א'] יכול אדם לעשות דין לעצמו, אם רואה שלו ביד אחר שגזלו, יכול לקחתו מידו, ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו, (אם לא יוכל להציל בענין אחר) (טור), אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין, והוא שיוכל לברר ששלו הוא נוטל בדין. ומ"מ אין לו רשות למשכנו בחובו. הגה: מטעם שיתבאר לקמן סימן צ"ז סעיף ו'. ויש אומרים דווקא בחובו ממש, אבל אם חייב לו בלא הלוואה, או שאין צריך למשכנו כי הוא כבר אצלו בפקדון או מצאו ביד אחר, מותר לתפוס (ריב"ש סי' שצו). ויש אומרים דלא אמרינן עביד אינש דינא לנפשיה רק בחפץ המבורר לו שהוא שלו, כגון שגזלו או רוצה לגזולו או רוצה להזיקו, יכול להציל שלו. אבל אם כבר נתחייב לו מכח גזילה או ממקום אחר, לא (מרדכי ונ"י פרק המניח). ודווקא הוא בעצמו יכול למעבד דינא לנפשיה, אבל אסור לעשות על ידי עובדי כוכבים (ת"ה סי' ש"ד), מיהו אם עבר ועשה על ידי העו"ג, אם לא היה יכול להציל שלו בענין אחר, מה שעשה עשוי (עיין במהרי"ק שורש קס"א). י"א דלא מיקרי עביד דינא לנפשיה אלא כשמזיק לחבירו, כגון שמכהו ולכן לא יוכל לעשות אלא אם כן יוכל לברר שהוא שלו, אבל תפיסה בעלמא שתפסו למשכון, יכול לעשות בכל ענין, ויורד אח"כ עמו לדין (מהרי"ק שורש סי' קס"א). וכל זה מיירי ביחיד נגד יחיד, אבל יחיד נגד רבים, והוא מבני העיר, עבדי דינא לנפשיהו אם יודעים שהדין עמהם, אף על

עוד כתב הרמב"ם ז"ל דכל השיעורים האלו הם באדם מכובד, אבל אדם מבוזה שאינו מקפיד בכל אלו הדברים וכיוצא בהן אינו נוטל אלא לפי מה שראוי לו, וכמו שיראו הדיינים שהוא ראוי ליטול, לפי שיש בני אדם כעורין שאין מקפידין על בשתם וכל היום מבזים עצמם בכל מיני ביזוי דרך שחוק וקלות ראש או כדי ליטול פרוטה אחת מן הלצים המשחקים עמהם. עכ"ל. דבושת הוא לפי ערך האדם. והביא המאירי דעה זו וכתב ויש אומרים שבושת זה לעניים, ולמעלה מהם הכל לפי המבייש והמתבייש.

ועל מה משלם את הסכומים הנ"ל, דעת הרמב"ם הנ"ל דאותו הממון הקצוב הוא דמי הצער והבושת והריפוי והשבת, ובין שצריך ובין שא"צ משלם השיעור הקצוב. ויש חולקים ואומרים שאלו הדברים שתקנו חז"ל ממון קצוב אינו אלא משום בושת וצער, אבל ריפוי ושבת הכל לפי הענין וכ"כ דעת הרמ"א. ועיין בזה עוד בסמוך.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן ת"כ סעיף מ"א] העתיק לשון הרמב"ם, וסיים שם הרמ"א, יש אומרים אף על גב דאיתא בגמרא הקורא לחבירו ממזר סופג ארבעים, מ"מ יש מקומות שאין נוהגין כן, והולכין אחר המנהג (הרא"ש כלל ק"א סימן א'). ונ"ל דהוא הדין באלו הדברים הנזכרים. וכתב ערוך השולחן בביאור דהרי הרמ"א, דזהו כעין מה שנהגו לפדות המלקות בממון, ויסוד הטעמים בזה מפני שאין בידנו כח להעמיד משפטי הדת על תלה, אבל כשיש כח מחוייבים לקנוס ולעשות גדרים ותקנות לעוברי עבירה לפי ראות עיניהם, עיי"ש.

אמר ליה חסדא קנסא קא מגבית בבבל.

וכן כתב הרמב"ם שהבאנו לעיל דכל אלו קנסות הן, וכתב רבינו חננאל דיש מפרשים כי שיעורין אלו כולן דמי בושת הן, ובושת קנס הוא. אך יש מפרשים כי זה דמי בשתו וצער, ולא קנסא ממש קאמר אלא כעין קנסא, שכל נזקי אדם באדם לא שכיחי ובעינן מומחין, ולא עבדינן שליחותיהו במילי דלא שכיחי. וכן כתב המאירי דבשת זה אף על פי שכבר התבאר שהוא ממון עד שאם הודה בו לא נפטר בהודאתו, מ"מ אין מגבין אותו בבבל, שמ"מ לעיקר הגוביינה קנס הוא, שאין נקרא ממון אלא בשהפסיד ממון, ואף על פי שהוא דבר המצוי כל שאין בו חסרון כיס אין מגבין אותו בבבל.

והקשה רבינו חננאל לפי סברא זו שאינו באמת קנס, מה טען רב נחמן לרב חסדא, הרי ההלכה בכהאי גוונא דאי תפס לא מפקינן מיניה, ואפילו לא תפס אי אמר קבעו ליה זמנא בארץ ישראל מזמנים ליה, ואי לא אזיל משמתינן ליה, כמו שהבאנו לעיל [ט"ו ע"ב], ואם כן צריכין אנו לדעת בשעורין דאי מפייס ליה מנפשיה כדי שעוריה שרינן ליה שמתיה, וא"נ תפס טפי מפקינן מיניה. וכתב די"ל דזה מה שהתכוין כשאמר לו אימא לי גופא דעובדא היכי הוה, כלומר אימא לי אי תפס או לא וגופא דעובדא היכי הוה, כנ"ל:

ואומר נרד לדין ומסתמא נקיים כפי הפסק דין, דנראה דהדין עם הראשון, כיון שעתה אין לנו חיזוק על קיום הפסק דין ומי שאינו רוצה לקיים אין מי שימחה בידו. ויכול השני לומר איני מאמינך וגם אתה לא תאמין לי ונשליש ביד שלישי והשליש יקיים כפי הפסק דין, וכן אנו רגילין להורות.

דף כ"ח ע"א

שור שעלה ע"ג חבירו להורגו, ובא בעל התחתון ושמט את שלו ונפל עליון ומת פטור וכו'.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן שפ"ג סעיף ב'] שור שעלה על גב שור להורגו ברשות הניזק שהוא בעל התחתון, בין שהיה תם בין שהיה מועד, ובא בעל התחתון ושמט את שורו להצילו, ונפל עליון ומת, הרי זה פטור. דחפו לעליון ומת, אם היה יכול לשוטמו ולא שמטו, הרי זה חייב. ואם לא היה יכול לשוטמו, הרי זה פטור. הגה: וכן ראובן שלקח כלי של שמעון וסמך בו חביתו של יין שלא יפול, ובא שמעון ונטל כלי שלו ונשבר חביתו של יין, שמעון חייב, דה"ל לסמכו בדבר אחר (תשובת הרא"ש כלל ק"א סימן ג').

ובביאור והרחבה יותר, הבא להציל את שלו ממי שרוצה להזיקו וע"י הצלתו נעשה נזק להמזיק, אם ההצלה היתה מוכרחת לעשותה ובלא זה היה מגיע לעצמו הנזק, פטור, ואף על פי שהיה יכול לתבוע מהמזיק את נזקו לא ניחא ליה לאינש למיקם בדינא עם מי שבא להזיקו, וא"צ לחוש להנזק שיגיע ע"י להמזיק. אמנם זהו דוקא כשלא עשה מעשה רק בשלו וע"י ניזוק המזיק, אבל אם עשה מעשה בהאחר והזיקו, אף על פי שכוון להצלתו, אם היה ביכלתו לעשות שלא במהירות כל כך ולא היה המזיק ניזוק, חייב, אבל כשעשה המעשה רק בשלו, אף שאפשר שאם לא היה עושה כל כך במהירות לא היה המזיק ניזוק אין לו לדקדק בכה"ג. וכ"ז כשהנזק מגיע להמזיק, אבל אם ע"י הצלתו הגיע נזק אחר פשיטא שחייב לשלם בכל ענין, דאין אדם רשאי להציל את עצמו בממון חבירו:

לפיכך שור שעלה על שור אחר להרגו, בין שהיה תם שאינו משלם אלא מגופו ובין שהיה מועד, ובא בעל השור התחתון ושמט את שורו להצילו ונפל העליון ומת ה"ז פטור, דשלו הציל שהיה מתיירא שלא ימות שורו, ואף שאפשר שהיה יכול להשמיטו בנחת והשמיטו במהירות מ"מ פטור. אבל דחפו לעליון ומת שעשה מעשה בהעליון, אם היה יכול לדחפו שלא במהירות שלא ינזק ולא עשה כן ה"ז חייב, דאין לו להזיק בגוף המזיק כשביכלתו לעשות בענין אחר. ולדעת הרמב"ם דברשות המזיק אינו חייב עד שיתכוין להזיק, אין דין זה רק ברשות הניזק, אבל ברשות המזיק חייב הניזק בכל ענין, דכיון שהמזיק פטור בהזיקו נמצא שהניזק הזיקו שלא כדין וחייב לשלם לו הזיקו [סמ"ע] ולכן באמת הרמב"ם בדין זה [פ"ז מחובל] כתב' שעלה השור ברשות הניזק, וכן כתב בשו"ע.

פי שאין יכולים לברר לפני בית דין, כי אינם יכולים להעיד, שכולן נוגעין בדבר (תשובת הרשב"א כלל ז' סימן כ"ה). עיין בסימן ז' סעיף י"ב וסימן ל"ז. ואם יש חלוקים וטענות ביניהם, הקהל נקראים מוחזקים לגבי היחיד, וצריך לתת להם משכון קודם שירדו עמו לדין (מרדכי פרק המוכר פירות וס"פ לא יחפור). והא דנקראים מוחזקים לגבי יחיד, דווקא בענייני מסים, אבל לא בשאר דברים; ומכל מקום צריך לתת משכון קודם שירדו לדין עמו (ת"ה סימן שמ"א). וכל זה כשאין היחיד תלמיד חכם, אבל אם הוא תלמיד חכם שתורתו אומנתו, ויש לו דין בזה מחמת מסים, אין צריך לתת להם משכון, גם אינם נקראים מוחזקים נגדו (מוה"ר מריזבורג), ומותר לכוף בענייני מסים ע"י עובדי כוכבים ולהפסידו, אם אינם יכולים להוציא ממנו המס בענין אחר (מהרי"ק שורש י"ז, וכ"ז א' /).

ויותר בביאור, אף על פי שיחיד פסול לדון וכ"ש הבע"ד בעצמו, מ"מ יש לפעמים שאדם עושה דין לעצמו, כגון שרואה חפץ שלו ביד אחר שגולו או גנבו או שרצונו עתה לגזול ממנו, או שאינו רוצה להשיב לו פקדונו והפקדון בעין, או שרצונו לעשות לו איזה היזק בממונו וכ"ש בגופו, א"צ לילך לבית דין, אלא שבעצמו יכול לתפוס מידו, ולא מביעיא בדבר שיגיע לו הפסד אם ימתין עד שילך לבית דין, כגון מטלטלין שהגזלן יצניען וכיוצא בזה, דאז מותר לו גם להכותו אם א"א לו להציל בעניין אחר, אלא אפילו בדבר שלא יגיע לו הפסד אם ימתין עד שילך לדין, כגון בקרקע וכיוצא בזה דאז אסור להכותו [נה"מ], מ"מ יכול להציל מידו בלא רשות בית דין, וזהו דווקא כשיכול לברר שהדבר הוא שלו אבל אם אין ביכולתו לברר אסור לו ליטול בלא רשות בית דין, אף על פי שאומר שידוע ששלו הוא, כיון שא"א לו לברר זה ילך לבית דין ויקוב הדין ההר ביניהם.

וכל זה הוא דווקא בהחפץ המבורר שהוא שלו כמ"ש, אבל אם כבר נתחייב לו ממון ממקום אחר מפני איזה גזילה וגניבה או פקדון או חוב או שכירות וכיוצא בזה, אין לו רשות לעשות דין לעצמו ולחטוף ממנו ממון או חפצים בעד המגיעו, רק יתבענו בבית דין. ואם התובע מתיירא שמא עד שיתבענו לבית דין ילך הנתבע מכאן ולא ימצאנו, או שיטמין כל אשר לו ולא ימצא ממה לגבות כשיזכה בדין, או שמא לא יציית דינא אם לא יהיה מוחזק, אזי רשאי לתפוס ממנו בתורת משכון עד שיעמוד עמו בדין. וכן במקום שא"צ לתפוס מידו, כגון שמצא מעותיו או כליו או סחורתו של זה הנתבע ביד אחרים, או שמונח אצלו בפקדון איזה דבר מהנתבע, יכול לעכב בכל עניין עד שיעמוד עמו בדין אף אם אין חשש שיברית. והזוהר מחמיר בפקדון שלא לעכב בעצמו, ובעל נפש יחוש לזה, ולכן ילך תיכף לבית דין ויתבענו לדין, ואם לא יציית דינא יצו הבית דין שיעכבנו או שאחרים יעכבו בעדו.

כתב ערוך השלחן, יש לפעמים כששנים רוצים לירד לדין ואומר אחד לחבירו לא ארד עמך לדין עד שנשליש בטוחות על קיום הפסק כפי שיצא מבית דין, והשני אינו רוצה בזה

ודוקא בנזק כזה שמוכרח להציל מיד, אבל ראובן שלקח כלי של שמעון וסמך בו חביתו של יין שלא תפול, ובא שמעון ונטל כלי שלו ונשברה החבית, חייב שמעון לשלם כל הנזק, דאע"פ שראובן לקח הכלי שלא כדין, מ"מ אין שמעון מוכרח להציל מיד, דלהכלי לא היה מגיע נזק אף אם שהה זמן מה והיה לו לסמוך את החבית בדבר אחר, ואף שלא היה לו לשעתו מזומן במה לסמכה מ"מ היה לו לחפש ולמצא, ואף שהוצרך להכלי מ"מ אין זה מדרך בני אדם והוא דרך המזיקים וחייב לשלם [ערוך השולחן]. ואם סמכה בדבר אחר ונשברה אח"כ פטור, דמה היה לו לעשות [סמ"ע] ואף שאין הסמיכה טובה כסמיכה של הכלי שלו, מ"מ כיון שבשעת מעשה סמכה בטוב אין לו לחשוש עוד ויבא בעל החבית ויראה:

ומתוך מה שנתבאר פסקו הגדולים בשני אנשים שהכו זא"ז ובא השלישי ודחף את האחד מן חבריו וניזק הנדחף, דחייב לעשות עמו דין ולשלם לו דמי נזקו, דהיה לו לשמוט את השני בנחת [ש"ך], דכיון שעשה מעשה בגוף הראשון חייב אף כשיש הכרח להציל מיד. ואם השמיט הגוף השני ועי"ז ניזק הראשון, פטור. וכן אם לא היה יכול להציל בענין אחר פטור בכל ענין. וכתב ערוך השולחן דנראה דכל זה דוקא בהכו זה את זה, אבל אדם גבור שמכה את החלש ממנו ובא השלישי להציל את החלש המוכה פטור בכל ענין, דזהו זמנו בהול מאד וא"א לו להשלישי להתיישב באופן ההצלה. ועוד נראה דבבא להציל מהמכה את חבריו או מהמכים זא"ז אין חילוק בין קרוב הבא להציל או איש זר דכולם דינם כקרובים לענינים כאלו:

תא שמע הממלא חצר חבריו כדי יין וכדי שמן בעל החצר משבר ויוצא משבר ונכנס.

ואף דאפשר לו להניח חבית על חבית וכמו שאמרו בשור דהיה לו לשמטו מכל מקום הכא טריח ליה מלתא להניחן זו על גב זו [תוספות].

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן שע"ט סעיף ד'], הרי שמילא חצר חבריו כדי יין ושמן, אפילו הכניס ברשות, הואיל ולא קבל עליו בעל החצר לשמור, ה"ז נכנס ויוצא כדרכו, וכל שישתבר מהכדים בכניסתו וביציאתו הרי הוא פטור עליהם. ואם שברם בכוונה, אפילו הכניסם בעל הכדים שלא ברשות, ה"ז חייב.

ולכאורה הוא תלוי בדעת הראשונים שהזכרנו לעיל, דהנ"ל הוא לשון הרמב"ם [בפ"ו מחובל], והולך לשיטתו שהזכרנו דברשות המזיק כל שאינו מתכוין להזיק פטור, אבל לשיטת רש"י חייב אם לא שלא נתן לו רשות למלאות כל החצר, וכן פסק הראב"ד והטור. ויש מי שאומר שאפילו בלא רשות, אם רק ידע חייב אף באינו מתכוין להזיק, ולא משמע כן מלשון הטור וגם בגמרא משמע להדיא דאף בידע כיון שלא נתן לו רשות יכול לילך בחצרו אף על פי שדרך הלוחו נשברו כדי של המכניסם להחצר דאין לו לבעל החצר לטרוח ולסדר כדים של זה כמו שכתבנו. דכיון שמילא כל החצר והרי בעל החצר

מוכרח לילך דרך שם וממילא נשברו וגם אין לו לטרוח ולילך לבית דין, דהרי קי"ל עביד אינש דינא לנפשיה. ומכל מקום כתב ערוך השולחן דגם בדעת הרמב"ם נראה דאין כוונתו שנתן לו רשות למלאות כל החצר, דא"כ אין סברא כלל שילך דרך עליהם וישברם בדרך הלוחו, דהרי אנו סהדי דברשות כזה לא היה בעל הכדים מתרצה לזה, אלא כוונתו שנתן לו רשות להכניס כדיו בחצרו אבל לא נתן לו רשות שימלאנו עד שלא ישאר לו דרך. ומ"מ אם קבל עליו לשמור, אף על פי שבזה שמילא כל החצר לא נתן לו רשות מפורש, מ"מ אין לו לבעל החצר לעשות לו היזק בהילוחו כיון שקבל לשמור, ולפ"ז לא פליגי רבותינו לדינא כלל:

נשברה כדו ברשות הרבים, והוחלק אחד במים או שלקה בחרסית חייב. רבי יהודה אומר במתכוין חייב באינו מתכוין פטור.

ומבואר בגמרא דאם נאמר דנתקל הרי הוא פושע, דהיה לו להזהר בלכתו, והרי הוא חייב בנזקים שגרמו החרסים או המים שהיו בכד. ולהלכה פסקינן דנתקל לאו פושע הוא, וכן הוא בשולחן ערוך [חושן משפט סימן תי"ב סעיף ד'], מי שהיה טעון כד, ונתקל ונשבר הכד והזיק לאחרים בשעת נפילה, פטור, דנתקל לאו פושע הוא. (ע"ל טור סימן ד"ש). לפיכך אם לאחר שנחו שברי הכד בארץ הוזק בהם אדם או שהוחלק במים שנשפכו מהכד, פטור מדיני אדם, דה"ל מפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס, וחייב בדיני שמים אם היה לו פנאי לסלקם. ואם נתכוון לזכות בשברי החרס, חייב בנזקין שיזיקו אחר כך, דהשתא הוה ליה בור ופטור בהם על הכלים. ואם פשע בנפילתו ונשבר הכד, חייב על מה שיזיק, בין בשעת נפילה בין על אחר שנחו השברים, אפילו דאפקרינהו.

ומה שכתב בציונים לעיין בטור סימן ד"ש, הוא דשם כתב הטור דדוקא כשהלך במקום מדרון, אבל שלא במקום מדרון פושע הוא. וכתבו שם גדולי אחרונים שחולקים עליו כל הפוסקים, וכתב ערוך השולחן דנראה דכל הפוסקים מודים לו, דהרי הטור עצמו בזה הסימן לא הזכיר זה, מפני שדבר פשוט הוא שכל נתקל נתקל ע"י איזה סיבה שע"י זה נתקל, כמו שנתקל באבן או בעץ או שהיה מקום גליד או מקום מדרון וכיוצא בזה, ומאן דס"ל נתקל פושע הוא גם בכה"ג הוי פושע דיש לו לאדם להתבונן בדרך שהוא הולך. אמנם להלכה קי"ל דאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים ונתקל לאו פושע הוא, אבל בדרך ישרה על קרקע חלקה במאי נתקל, ובע"כ שבפשיעה נפל שלא הלך כדרך בני אדם, וכל הפוסקים שדיברו בנתקל כוונתם שע"י סיבה נתקל ולרוב פשיטתו לא הוצרכו להזכירו.

וכיון שנתקל לאו פושע הוא, לפיכך אם אחר שנחו שברי הכד בארץ הוזק בהם אדם או בהמה או שהוחלקו במים שנשפכו מהכד פטור מדיני אדם דמסתמא הפקיר החרסים וה"ל מפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס דפטור, ובדיני שמים חייב אם היה לו פנאי לסלקן. ואם נתכוין לזכות בשברי

דהשתא ה"ל בור ממש. ולא עוד אלא אפילו בימות הגשמים שיש רשות לאדם לפתוח בבי שלו להיות מקלח ברשות הרבים, אפ"ה אם הזיקו חייב לשלם, וכ"ש בימות החמה דחייב כיון שהוא שלא ברשות, שאין לאדם רשות לפתוח ביבו לרשות הרבים בימות החמה, ואפילו שפרכת מים נקיים ושופכין שיש לאדם רשות לשופכן גם בימות החמה, מ"מ אם הזיקו חייב לשלם, דכלל גדול הוא דאף במה שנתנו חכמים רשות לעשות מ"מ חייב בהזיקן.

וכיון דיש לזה דין בור, ממילא הדין מבואר שאם נטנפו בהמים בגדיו של חבירו פטור בין הפקירן בין לא הפקירן, דיש לזה כל דיני בור דפטור על הכלים מגזירת הכתוב, וכן אם נטנפו פירותיו של חבירו, ואינו חייב רק על נזקי אדם ובהמה:

יש מי שאומר דאם מתה הבהמה ע"י זה פטור, דהא אין כאן לא הבל ולא חבטה, דהבל אינו רק בבור וחבטה צריך עומק עשרה. וכתה ערוך השלחן דאינו מובן, דאטו אין מיתה בלא הבל וחבטה, ופשיטא שאם מתה ע"י סירחון או שע"י ההחלקה נתרסקו איבריה דחייב, וזה שאמרו חכמים אין חבטה בפחות מעשרה זהו בסתם נפילה, אבל בנפילה שע"י החלקה ודאי דאפשר שתמות ע"י זה. ועיננו הרואות בחורף דכמה אנשים מחליקים בדרכם וניזוקים מאוד, ובודאי יש בזה סכנה.

דף כ"ט ע"א

פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים.

וכן הוא בשולחן ערוך [חור"מ סימן ת"ב סעיף ד'] שהבאנו לעיל, אמנם לכאורה גדר זה של דיני שמים אינו סתם עבירה שצריך עליה תשובה, דאם כן מה שייך לכתבו בהלכה בשולחן ערוך חושן משפט, אלא לכאורה מוכח דהוא חיוב תשלומין, רק שאין בית דין של מטה יכולים להוציא ממנו מומן על כך, אבל באמת הוא נקרא חייב, ואין התשלום ממידת חסידות. ואי"ה נרחיב בזה בתחילת פרק הכונס.

דף ל' ע"א

המצניע את הקוץ ואת הזכוכית, והגודר את גדרו בקוצים, וגדר שנפל לרשות הרבים, והוזקו בהן אחרים חייב בנזקן.

ובגמרא, אמר רבי יוחנן לא שנו אלא מפריח אבל מצמצם לא מאי טעמא פטור אמר רב אחא בריה דרב איקא לפי שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים.

ולהלכה בשולחן ערוך [חושן משפט סימן תט"ו סעיף א'], המצניע את הקוץ ואת הזכוכית, והגודר גדרו בקוצים והפריחו לרשות הרבים והוזקו בהם אחר, חייב נזק שלם. ואם גדר בקוצים בצמצום בתוך רשותו, פטור, לפי שאין דרך בני אדם להתחכך בכותלים.

החרסים חייב גם בדיני אדם על מה שיזיקו אח"כ כשהיה לו פנאי לסלקן, דכל תקלה יש לה דין בור וחייב על נזקי אדם ובהמה ופטור על הכלים. ואם תקשה איך יזכה במחשבה בעלמא, כתב ערוך השולחן דנראה דכיון דנתכין לזכות בהשברים מעולם לא יצאו מרשותו, ובאמת אם מתחלה הפקירן ואח"כ כיוון לזכות בהם אינו קונה ככוונה בלי הגבהה. ודבר פשוט הוא דאם פשע בנפילתו ונשבר הכד חייב על מה שיזיק בין בשעת נפילה בין על הנזק שנעשה אחר הנחתם בארץ בין שהפקירן ובין שלא הפקירן דמפקיר נזקיו לאחר נפילת פשיעה חייב.

אמר רב יהודה אמר רב לא שנו אלא שטינפו כליו במים אבל הוא עצמו פטור קרקע עולם הזיקתו כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי מכדי אבנו וסכיננו ומשאנו מבורו למדנו וכולן אני קורא בהן שור ולא אדם חמור ולא כלים והני מילי לענין קטלא אבל לענין נזקין אדם חייב וכלים פטורין ורב הני מילי היכא דאפקרינהו, אבל היכא דלא אפקרינהו ממונו הוא.

וכן במשנה לקמן [ל' ע"א] השופך מים ברשות הרבים והוזק בהן אחר חייב בנזקו וכו' ואמרו בגמרא אמר רב לא שנו אלא דנטנפו כליו במים אבל הוא עצמו פטור קרקע עולם הזיקתו.

ועוד מבואר שם בגמרא דאם מחמת המים נהיה רפש והוזק מחמתו, אף לרב חייב, ע"ש.

ולהלכה בשולחן ערוך [חושן משפט סימן ת"י סעיף א'], בור הוא מאבות נזיקין, דכתיב כי יכרה איש בור (שמות כא, לג) שמאחר שחפר נתחייב בנזקיו, כיון שעשה דבר המזיק. וזהו ממונו שמזיק במקום שעשאו, שאינו זו ממקומו אלא עומד במקומו והעובר עליו ניזוק. לפיכך כל הדומה לו, שהוא ממונו ומונח במקומו ומזיק, אפילו שפך מים ברשות הרבים והוחלק בהם אחר, חייב.

ונרחיב בזה ובהלכות העולות מדברי הגמרא [כ"ה ע"ב], בור הוא מאבות נזיקין, וגדרו שתחלת עשייתו לנזק, כלומר דבר שהוא ממונו או שעשה הנזק, דגם זה כממונו שמזיק במקום שעשאו ואינו הולך ומזיק, מפני שאין הנזק זו ממקומו אלא עומד במקומו והעובר עליו ניזוק, ותולדותיו כל הדומה לו בגדרו, שהוא ממונו ומונח במקומו ומזיק, כמו אבנו סכיננו ומשאנו וכיוצא בהן שהניחן ברשות הרבים והזיקו במקומן. ולא שנו אלא שנו אלא שנוא כמו בור, ולא שנוא אם הוא בגובה, כגון שעשה תל ברשות הרבים ונזקו על ידו, ואפילו לא זה ולא זה אלא ששפך מים ברשות הרבים והוחלק אחד בהם חייב, ואפילו שפך מים לצרכו, כיון דאין רשות לאדם לעשות תקלה ברשות הרבים מקרי תחלת עשייתו לנזק. וממילא בכל הדברים כן הוא, שאפילו חפר בור לצרכו הוי תחלת עשייתו לנזק, דבנזק בור אין הולכין אחר הכוונה אלא אחר המעשה:

השופך מים ברשות הרבים והוחלק בהם אדם או בהמה שע"י ההחלקה נפלו לארץ והוזקו חייב בהזיקן, וכ"ש אם נבלעו המים בארץ ונמחה האדמה עד שנעשו רפש וטיט,

ויותר בביאור, חיובו של הזורק קוצים או שברי זכוכית לרשות הרבים והזוק בהן אחר או בהמה הוא מדין בור ברשות הרבים, ואפילו הפקירן, כיון שעשה בור ברשות הרבים. ולא עוד אלא אפילו המצניע את הקוץ ואת הזכוכית בכותלו המפסיק בינו לבין רשות הרבים, אם היו בולטים קצת מן הכותל לרשות הרבים והזוק בהם אחר חייב לשלם נזק שלם כדין בור ברשות הרבים, דזהו כחופר בור ברשותו והפתח סמוך לרשות הרבים דחייב כמ"ש בסימן ת"י, אבל אם לא בלטו לרשות הרבים פטור, ואף על גב דהמתחכך בהכותל ינוק, דאין דרך בני אדם לילך דבוק לכותל ולהתחכך בו, ואם אחד עשה כן פשע בעצמו. וכן הדין בגודר את גדרו שבינו לרשות הרבים בקוצים, אם גדר בצמצום בתוך רשותו פטור ואם הגדר בולט מעט לרשות הרבים חייב.

וממה שנתבאר דאם הקוצים אינם בולטין לרשות הרבים אפילו הם סמוכין ממש לרשות הרבים פטור לפי שאין דרך להתחכך בכתלים, אין לדייק מזה דהחופר בור ברשותו סמוך ממש לרשות הרבים פטור ג"כ מהאי טעמא, דאינו כן, דודאי במקום שאין מחיצה מפסקת בינו לבין רשות הרבים הולכין אף מעט בתוך הרשות כשרבים נדחקים, אבל כשיש כותל אין מדריך להתחכך בכתלים [ערוך השלחן]:

תנו רבנן המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חברו ובא בעל כותל וסתר כותלו ונפל לרשות הרבים והזיקו חייב המצניע א"ר יוחנן לא שנו אלא בכותל רעוע אבל בכותל בריא המצניע פטור וחייב בעל הכותל.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן תט"ו סעיף ב'] המצניע קוציו וזכוכיותיו בתוך כותלו של חברו, ובא בעל הכותל וסתר כותלו ונפל לרשות הרבים והזיק, אם כותל רעוע הוא, המצניע חייב, ואם כותל בריא הוא, בעל הכותל חייב. הגה: ואם הזיקו בשעת נפילה, י"א דבעל כותל חייב בכל ענין (טור ס"ב). ואם נפלה הכותל מאליו, אם היה בריא פטורים, ואם היה רעוע, המצניע חייב. ואם סתרו אינש דעלמא, הסותר חייב והמצניע פטור (נ"י פ' המניח).

והביאור, דהמצניע קוציו וזכוכיותיו בתוך כותלו של חברו ובא בעל הכותל וסתר כותלו ונפל לרשות הרבים והזיק אם כותל רעוע הוא המצניע חייב, דה"ל לאסוקי אדעתיה שבעל הכותל יסתור כותלו ויזיק לרבים, ודינו כאבנו סכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו לאחר נפילה [רא"ש], ולא דמי למוצא בור מגולה וסתמו וחזר וחפרו דפטור בעל הבור וזה השני חייב אף על גב דהראשון עושה הבור, דהכא השני לא עשה מעשה שראוי להתחייב [שם]. ואם כותל בריא הוא פטור המצניע, דלא ה"ל לאסוקי אדעתיה שיסתרו הכותל, ובעל הכותל חייב. ונראה דאפילו לא ידע מהקוצים המוצנעים שם חייב מדכתבו הרא"ש ונמק"י הטעם דה"ל לאסוקי אדעתיה, אמנם רש"י כתב דה"ל לבעל הכותל להצניעם, משמע דדוקא בדידע מהם. ואפשר דכוונתו אף על גב דלא ידע מקודם מ"מ כיון שאחר סתירת הכותל ראם ה"ל

לאצנעניהו, ובזה אפשר מודים כל הפוסקים דאם לא ראם כלל אחר הסתירה דפטור, וכן נראה עיקר לדינא. ולפי זה לכאורה קשה למה חייבנו בכותל רעוע את המצניע, נחייב את בעל הכותל דהיה לו לחוש שמא הצניעם המצניע בהיות הכותל בריא ולא פשע, כתבו התוספות והרא"ש דאע"ג דהיה לו לבעל הכותל לחוש לזה, מ"מ כיון דהמצניע פשע עכ"פ הוא עשה הבור חייב.

ואם הזיקו בשעת נפילת הכותל י"א דבעל הכותל חייב בכל ענין אפילו בכותל רעוע, והטעם דבשעת נפילה ה"ל כמזיק בידים, ודמי להיותה אבן מונחת לו בחיקו ועמד ונפל האבן מחיקו והזיק בשעת נפילה דחייב אפילו כשלא ידע מהאבן כלל [נמק"י], ואף על גב דהראשון פשע, מ"מ לגבי מעשה בידים של השני לא חשבינן לפשיעה דראשון כלל.

אם נפל הכותל מאליו, אם היתה כותל בריא כולם פטורים, דאין את מי לחייב, ואם היה רעוע חייב המצניע אפילו הזיקה בשעת נפילה [סמ"ע], כיון דאין לחייב את בעל הכותל. וכתב ערוך השלחן דנראה דבזה אין לחייבו משום בור, דגדר הבור הוא שאינו הולך ומזיק, וזהו גדר האש כאבנו סכיננו ומשאו שהניחם בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו דרך נפילתם דחייב משום אש, ונפקא מינה דחייב גם על הכלים. ומכל מקום פשיטא דבדין הקודם שבעל הכותל סתרה והזיקה בשעת נפילה דחייב בכל ענין כדין אדם המזיק.

אם בא אדם מן השוק וסתר את הכותל, בין שהיה כותל בריא בין רעוע, חייב הסותר והמצניע פטור, ואף על גב דברעוע פשע המצניע, מ"מ השתא הסותר חייב, דלא גרע מכורה אחר כורה בבור שהראשון חפר תשעה והשני חפר הטפח העשירי דהאחרון חייב דשם הבור הוא עשאה [נמק"י], ולא דמי לסתרו בעל הכותל, דעליו מוטל לתקנה, אבל זה האחר אינו אלא כמזיק דעלמא כיון שעשה שלא ברשות. ואם אמר לבעל הכותל אתה אמרת לי לסתרה נאמן בכותל רעוע.

ת"ר חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן ומעמיקים להן שלשה טפחים, כדי שלא יעכב המחרישה. רב ששת שדי להו בנורא. רבא שדי להו בדגלת.

וכן כתב בשולחן ערוך [חושן משפט סימן תט"ו סעיף ג'], מדת חסידות הוא שיצניע אדם קוציו ושאר כל דבר המזיק במקום שלא יבא מהם תקלה, כגון שישליכם לנהר או ישרפם.

דהיינו דאף דבחצירו כשהטיל קוצים ושברי זכוכית והזוק בהן אחר פטור כדין בור ברשותו, מכל מקום מידת חסידות הוא שאפילו בחצירו יצניע אדם קוציו ושאר כל דבר המזיק במקום שלא יבא מהם תקלה כגון להשליכם לנהר או ישרפם או יצניעם בשדה תחת הקרקע למטה ממקום המחרישה וכך היו עושים חסידים הראשונים, דאע"ג שא"א למחות בו דבשלו עושה, סוף סוף גורם נזק לרבים דהרבה אנשים הולכים לחצירו וינוקו.

אמר רב יהודה האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין. רבא אמר מילי דאבות. ואמרי לה מילי דברכות.

וכתב הרשב"א דיש מפרשים דבכל חדא מהני אמרינן מילי דחסידותא, בניזקין הא דחסידים הראשונים מצניעין, ובאבות (פ"ה מ"י) האומר שלי שלך ושלך שלך חסיד, ובברכות (ל, ב) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין.

ובעיקר הענין, יש להבין מה ענין חסידות לדברים אלו דוקא, וכתב המהרש"א, יראה כי חסיד נאמר על מי שעושה מעשיו על צד היותר טוב, כמאמרם זהירות מביאה לידי זריזות כו' וחשיב למעלה עליונה חסידות מביאה לידי רוח הקודש, ולפי שיש לאדם במעשיו הטובים שלשה חלקים, דהיינו טוב לשמים וטוב לבריות וטוב לעצמו. קאמר רב יהודה מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, דאזי יכול לתקן מעשיו שיהיה טוב לבריות. ורבא קאמר דלקיים מילי דאבות דאזי יתקן מעשיו שיהיה טוב לעצמו במידות. ואמרי לה דלקיים מילי דברכות דאזי יתקן שיהיה טוב לשמים, וכל אחד מהני אמוראי נקט כל אחד מהני שלשה מיני חלוקים במעשים טובים של אדם. וק"ל:

והמהר"ל כתב בחידושי אגדות גם כן בדרך דומה, מאן דבעי למהוי חסידא וכו'. פירוש זה כי שלימות האדם הוא בשלשה פנים שאין האחד כמו השני, כי צריך האדם שיהיה שלם בעצמו, ויהיה שלם עם זולתו מבני אדם, וצריך שיהיה שלם עם בוראו, דהיינו בדבר שמגיע לבוראו. ואלו שלש שלימויות כוללים הכל, וסבר רבי יהודה מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין שלא יגרום היזק לזולתו מבני אדם, וזהו עיקר החסידות כאשר זולתו לא ימצא היזק ממנו, שאם אין מקיים דבר זה וגורם לזולתו היזק אין ראוי שיהיה נקרא חסיד ולכן מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, ולא אמר שיגמול חסידים ויתן צדקה, שודאי ראוי לעשות הטוב לזולתו ואין זה מורה על חסידות יתירה, אבל כאשר נזהר במילי דנזיקין אף אם אין עושה בידים כלל רק שנזהר שלא יגיע היזק ורע לזולתו בגרמתו, זה חסיד גמור. ולרבא דאמר לקיים מילי דאבות, כלומר שעיקר החסידות הוא בזה כאשר הוא איש שלם בעצמו, והמדות הטובות הם שלימות עצמו, וסבר רבא כי יותר ראוי שיקרא חסיד כאשר הוא שלם בעצמו, דבר שמגיע לעצמו, והוא עיקר יותר לחסידותו. ולאמרי לה לקיים מילי דברכות, הוא השלימות השלישי, שהוא שלם עם בוראו לברך את שמו יתברך על כל דבר ודבר, ואין שם שמים מסולק מאתו, וסברי דיותר ראוי שיהיה החסידות תולה בזה כאשר הוא שלם עם בוראו.

וכתב עוד דאפשר כי אין כאן מחלוקת כלל ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, כי האדם לא יושלם עד שהוא חסיד גמור בשלשה דברים אלו שמשלימין האדם עם בוראו ועם זולתו מבני אדם ויהיה שלם בעצמו ג"כ ואז הוא שלם לגמרי.

וכתב יותר בדרך פנימית, גם יש בזה עוד דבר מופלג בחכמה כי האדם יש בו שלשה חלקים, הגוף והנפש והשכל.

לרב יהודה החסידות הוא שיהיה שלם בנפשו שלא יעשה דבר רע, כי הם רעים לגמרי כי אין דבר טוב ודבר הנאה בנזיקין, ולא כמו שאר חטאים אשר יש לאדם הנאה בהם, אבל הנזיקין, שהם נזק, אין לאדם שום טובה והנאה בהם. ואם אינו נזהר בנזיקין כלל ועושה היזק לחבירו זהו נפש רע, כדכתיב נפש רשע איותה רע (משלי כ"א), ור"ל כי מי שהוא רע בעצמו, נפשו מתאוה לדבר שהוא רע בעצמו אף כי אין לו שום הנאה בזה, רק בשביל שהוא רע הוא נמשך אל הרע בטבע, והמרחיק מן הנזיקין מורה שנפשו מסולק מן הרע לגמרי. והנה שמירת הנזיקין ביותר שמרחיק עצמו מן הרע, דבר זה מורה על שלימות נפשו שאינו נפש רע, וזה שאמר שנזהר במילי דנזיקין. אבל דבר שיש לו הנאה בו מחמת יצרו שבגופו, שהוא מתאוה לתאותו ולהנאתו מחמת חומרו הרע, כמו שהם כל מדות הטובות ומדות הרעות שיש לאדם הנאה מהם, כל זה מתיחס אל הגוף, אבל דבר שאין לו הנאה כמו הנזיקין שאין בהם הנאה כלל, אינו אלא נפש רעה בעצמו. לפיכך אמר שיזהר במילי דנזיקין ודבר זה הוא מבואר. ולרבא מילי דאבות שהם דברי מוסר המייסרים את הגוף של אדם כי זה ענין המוסר, וסובר כי החסידות תולה כאשר אין בו פחיתות אשר נמצא בגוף. ולא יכא דאמרי מילי דברכות, דבר זה הוא מצד השכל אשר הוא מבקש להתדבק בו ית' ונותן ברכה אליו על הכל וזהו הדביקות בו יתברך ולכן הוא נותן אליו ברכה תמיד. ואלו דברים עמוקים.

ובספר בניהו בן יהוידע כתב בדרך אחרת לפרש את הנ"ל, דכונת חז"ל במה שאמרו מילי היא לדבורים היוצאים מפי האדם, והאי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין היינו דארז"ל ברית כרותה לשפתים, דאיכא מילי שהאדם מוציא מפיו בשגגה ועושיין נזק גדול, וכמו שאמרו בכתובות דף ס"ב ע"ב דאמר רבי ינאי על יהודה בנו של רבי חייא חתנו, כפו מטתו שאלמלי יהודה קיים לא ביטל עונתו, והואי מלתא דא כשגגה שיצאה מלפני השליט ונח נפשיה, וכן בגמרא דמועד קטן דף י"ח ע"א, דאמר ליה פנחס למר שמואל אחיו אי בדידיה הוה מלתא דא דאבילות, מי הוה מזלזלת בטופרי למשקל להו, והואי האי מלתא כשגגה היוצאה מלפני השליט ואתרע אבלות בשמואל, ואח"כ הוכיחו איך לא נזהר בדבורו וכי לית לך ברית כרותה לשפתים, דאמר רבי יוחנן מנין שברית כרותה לשפתים, שנאמר ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם וכו', ע"ש, נמצא הדברים עושיין נזקין הרבה, שזה המדבר שאינו מדקדק בדיבור שמוציא מפיו, גורם להרוג בני אדם בשבט פיו, ולזה אמר לקיים אזהרה שהזהירו חכמים במילי דנזיקין רוצה לומר בדברים שיוצא מהם נזק, שיתן דעתו בהם שלא ישל, ויגרום נזק חס ושלום, וכמו הנך עובדי.

ורבא אמר מילי דאבות, דהאבות אע"פ שהיו גדולי עולם, היו מדברים עם כל אדם בדברי ענוה ושפלות, כמ"ש אצל אברהם בראותו שלשה אנשים נצבים עליו, קודם שידע שהם מלאכים, אמר להם על כן עברתם על עבדכם [בראשית י"ח ה]. ואע"ג דהיה גדול הדור ונשיא אלקים, וכן יעקב אבינו ע"ה

שהיה בן גדולים כשראה את הרועים שהם בזויים, אמר להם אחי מאין אתם [שם כ"ט ד'] שקראם אחים, וכן מדברים בענוה שאמר אברהם אבינו ע"ה ואנכי עפר ואפר [שם י"ח כ"ז], ויעקב אבינו ע"ה אמר קטונתי מכל החסדים [שם ל"ב י']. שראה עצמו אדם פשוט, שלא נשאר בידו זכות מצוה, וזהו שאמר יקיים מילי דאבות, שגם הוא ידבר דבריו בענוה ובשפלות, כמנהג האבות הקדושים בדברים שלהם:

ואמרי לה מילי דברכות, יבואר על פי מ"ש הגאון יערות דבש בדרוש ג' בענין שמונה עשרה ברכות העמידה, שהאדם יקח מוסר השכל לקיים הוא בעצמו ענין הדברים שמוציא מפיו בשמונה עשרה ברכות העמידה, ואזכיר דבריו בקיצור ובשינוי קצת, והוא תחלת הכל אומר אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך, שצריך שיקיים דבריו אלו להזהר שלא יגיד בפיו אלא תהלותיו יתברך, ולא ידבר שקר וליצנות ודברים בטלים וכיוצא, גם ברכה ראשונה שאומר גומל חסדים טובים וזוכר חסדי אבות, אז גם הוא צריך לקיים בעצמו מדה זו לגמול חסד עם כל אדם ולילך בעקבות אברהם אבינו ע"ה שהיה רודף צדקה וחסד ומרבה להטיב. וברכה שניה, של תחיית המתים, גם כן יקיים האדם דבר זה, שיחיה המתים, והם ניצוצי נשמות המגולגלים בדומם צומח חי ומדבר שנחשבים כמתים, וכאשר מתקנם ומעלה אותם הנה הוא מחיה מתים ממש, גם זוכר בברכה זו רופא חולים ומתיר אסורים, גם בזה יקיים כפי יכולת שנתן לו הקב"ה לעסוק ברפואת חולים והתרת אסורים. וברכה שלישית, של אתה קדוש וכו' וקדושים יהללוך סלה, גם האדם ישתדל לקדש עצמו כמ"ש [ויקרא י"ט ב'] קדושים תהיו, כי קדוש אני ה' אלקיכם, וכתוב [שם י"א מ"ד, וכו' ז'] והתקדשתם והייתם קדושים. וברכה רביעית של אתה חונן גם הוא ישתדל להחכים לבני אדם ללמדם דעת וחכמה כפי יכולתו ולא יקוץ בתלמידיו, וגם הוא יהיה חכם להטיב ולא חכם להרע חס ושלום. וברכה חמישית שמבקש מהקב"ה על התשובה, גם הוא ישתדל להשיב בתשובה פושעי ישראל, וישתדל גם על עצמו. וברכה ששית, סלח לנו, גם הוא יהיה מוחל וסולח לכל מי שמקניטו ומצערו. וברכה שביעית, ראה נא בענייני, גם הוא ישתדל לגאל את השבויים ואת האסורים בבית הכלא. וברכה שמינית, רפאינו, גם הוא ישתדל לבקר את החולים, ולהשגיח ולהשתדל על רפואתם בגופו ובמונו. וברכה תשיעית ברכינו וכו' ילמוד להתמיד להיות מאמין באמונה זו ליחס כל דבר להשגחתו יתברך, ולא יאמר כוחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה, אלא יהיה מודה ומאמין בכל לבו, כי משאו ומתנו ועסקיו תלויים בידו יתברך, כמ"ש [דברים ה' י"ח] וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, ועל ידי כך מוכרח שירבה בצדקה, כי משלו יתברך הוא נותן. וברכה עשירית תקע בשופר גדול וכו', שהוא קבוץ גלויות, גם הוא ישתדל לברר ניצוצי הקדושה אשר נתפזרו על ידו ועל ידי אדם הראשון, להחזירם למקומם אל מקום הקודש. וברכה אחת עשרה, השיבה שופטינו, ילמוד מזה שיהיה שומע תמיד בקול שופטיו ומוריו ויועציו. וברכה שתים עשרה, שאומר למינים אל תהי תקוה, גם הוא ישתדל לאבדם

ולהתרחק מהם, ואל יקרב לפתח ביתם. וברכה שלש עשרה, על הצדיקים, יזהר לכבד הצדיקים ולשרתם, ולקרב להם התועלת. וברכה ארבע עשרה תשכון וכו', ילמוד להשתדל לעשות תיקון לישוב ארץ ישראל ולקרב התועלת ליושביה, וידרוש בשלומה, ויחזיק ביד יושביה, וכן ישתדל להיות מתושביה, להתפלל תמיד על משיח בן יוסף. וברכה חמש עשרה, את צמח דוד, ילמוד שיהיה מצפה לתשועתו יתברך תמיד, בכל זמן ובכל עידן בלב שלם. וברכה שש עשרה, שמע קולינו ואל תשיבנו ריקם מלפניך, גם הוא יזהר שאם איש ישראלי יבקש ממנו דבר, ויש לו יכולת לתת לו אל ישיבהו ריקם, ולא יהיה מאותם שנאמר עליהם עצת עני תבישו. וברכה שבע עשרה, ברכת הודאה, יזהר שיהיה מודה תמיד לה' על כל טובותיו, ולא יהיה כופר בטובתו חס ושלום, שלא יתלה הטובה בטבע. וברכת שים שלום, גם הוא יבקש שלום וירדוף שלום, ויתרחק מן המחלוקת. ולפי האמור יתבארו בס"ד שפיר דברי המאמר כאן, דאמר לקיים מילי דברכות, הם ברכות של תפילת העמידה, שמתפלל שלש פעמים ביום, יקיים אותם בעצמו כאמור:

המוציא את תבנו וקשו לרשות הרבים ליבלים והוזק בהן אחר חייב בנזקו, וכל הקודם בהן זכה. רשב"ג אומר כל המקלקלין ברשות הרבים והזיקו חייבין לשלם, וכל הקודם בהן זכה. ההופך את הגלל ברשות הרבים והוזק בהן אחר חייב בנזקו. ובעמוד ב' כל הקודם בהן זכה, אמר רב בין בגופן בין בשבתן וזעירי אמר בשבתן אבל לא בגופן במאי קמיפלגי רב סבר קנסו גופן משום שבתן וזעירי סבר לא קנסו גופן משום שבתן.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן ת"ד סעיף א'], לא יוציא אדם תבנו וקשו לרשות הרבים כדי שידושו ויעשו זבל, ואם הוציאם, קנסוהו חכמים שיהיו כהפקר וכל הקודם בהם זכה מעת שנידושו והשביחו. (מיהו י"א דאין מורין לו לכתחלה להחזיק רק בשבח, אבל לא בגופו, ואם התרו בבעלים ולא סלקו, מפקירין אותו לכל) (טור ס"ד). ואם קדם אדם וזכה בהם משעת הוצאה לרשות הרבים, אין מוציאין מידו. (ויש אומרים דלא מהני תפיסה) (ר"י ורא"ש וטור שם) (וע"ל סימן שפ"ח). ואף על פי שהם כהפקר, אם הוזק בהם אדם או בהמה, הרי זה המוציא חייב לשלם.

[סעיף ב'] יש לכל אדם להוציא את הזבל והגללים לרשות הרבים בשעת הוצאת זבלים. (אבל שלא בשעת הוצאת זבלים אסור להוציאם כדי להניחם שם, אבל מוציאם כדי לפנותו לאלתר (טור ס"א), וכל שכן מים נקיים ושופכין שלו שאין שוהין ומתעכבין ברשות הרבים, שמותר לשפכן אפילו בימות החמה; ואפילו מים סרוחין, כל שדעתו לפנותו לאלתר, ואפילו מתקן בור פחות משלשה טפחים אין בני רשות הרבים יכולים לעכב) (מרדכי סוף ב"מ בשם מהר"מ), ולצבור אותם שם שלשים יום, כדי שיהיה נשוף ברגלי אדם; ואעפ"כ אם הזיק חייב לשלם. וחייבים על זה הגלל משום גזל, כיון שאין בו שבח אם נדוש, לא קנסו בו. הגה: ויש אומרים דלאחר שהוזק, כל הקודם בהם זכה (טור ס"ב).

ויותר בביאור, כבר נתבאר דאסור לעשות שום קלקול ברשות הרבים, לפיכך אסור להוציא את הזבל ואת הגללים לרשות הרבים כדי להניחם שם, אבל מוציאם כדי לפנותם לאלתר. וכ"ש מים נקיים ושופכין שבבית שכשנשפכין לרשות הרבים אין מתעכבין שם אלא נוזלים ויוצאין מיד לאיזה מקום לאחר שפרכתם שמותר לשופכן אפילו בימות החמה, ואפילו המים סרוחים כל שמפנה אותם לאלתר בלי שיהוי, דמה יוכל האדם לעשות בשופכין שלו, אם לא כמו בזמנינו שנעשו מחילות מתחת הקרקע עם צינורות ועמודים חלולים ששם ילכו השופכין דאז ודאי אסור לשפוך לתוך הרחוב. ויש שכתבו עוד דאף לתקן בור קטן פחות משלשה טפחים ברשות הרבים אין בני רשות הרבים יכולים לעכב, דבין כה וכה הארץ אינה שוה בכל מקום וכל פחות משלשה טפחים כארעא סמיכתא דמי. וכתב ערוך השלחן דנראה דגם גובה פחות משלשה טפחים הדין כן, ולענין שבת פחות משלשה כלבוד דמי. ובמקומות שהרחובות מרוצפות באבנים או שמשוים את העפר תמיד להשוות את הרחוב ודאי דאסור אפילו לחפור משהו או לעשות גובה משהו, ובימינו ברוב הערים הגדולות כן הוא:

ומתקנת חכמים שבשעת הוצאת זבלים להשדות יש רשות לכל אדם להוציא את הזבל והגללים שנתאספו אצלו לרשות הרבים ולצבור אותם שם שלשים יום כדי שיהיה נדרס ברגלי אדם ורגלי בהמה ויהיה זבל טוב להשדות, ואעפ"כ אם הזיק חייב לשלם כדין בור, דהתקנה היתה אך ורק לענין שאין ביכולת לעכבו ולא מקרי שעשה איסור, אבל לא לפטור מתשלומי נזק. ואסור לשום אדם ליטול זה הזבל והגללים לעצמו וגזל גמור הוא, רק י"א דלאחר שהזיק זה הגלל והזבל נעשה כהפקר וכל הקודם בו זכה, וכ"כ הרמ"א. וכ"ז במקום

שאין מנהג, אבל במקום שיש מנהג שהרחובות והשווקים נקיים כל ימות השנה ומטאטאין אותן ודאי דאסור בכל זמן.

ואפילו בשעת הוצאת זבלים לא התירו רק להוציא זבל וגללים, אבל לא יוציא אדם תבן וקש לרשות הרבים כדי שידרסו ברגלי אדם ובהמה ליעשות זבל, דהם קשים וחלקים ועלולים שיחליקו בהם אדם ובהמה, ואם הוציאם קנסוהו חכמים שיהא כהפקר וכל הקודם בהם זכה. ומבואר בסוגיאן שהבאנו דעיקר הקנס הוא על השבח שהשביחו התבן והקש, דכיון שכוונתו היתה להשביחם נצרך לקנסו שהשבח יטלו אחרים, ויטלו זבל ויחזירו לו קש ותבן, אבל מכל מקום קנסו גם גוף התבן והקש משום שבחו, דאל"כ לא ימנעו מזה כיון שלא יגיע להפסד הקרן, ולכן הפקירו התבן והקש, ושיזכה בם כל מי שיטלם. אמנם זהו ספיקא דדינא אם קנסו אותו מיד שהוציאן לרשות הרבים או לא קנסו אותו עד זמן השבח, לפיכך מעת שנדושו והשביחו ודאי דכל הקודם בהם זכה, וקודם לזה אם קדם אדם וזכה בהם אחר שהוציאם לרשות הרבים הוי ספיקא דדינא, ובכל תפיסה בספיקא דדינא נחלקו הרמב"ם והרא"ש, דלהרמב"ם מהני תפיסה ולהרא"ש לא מהני כמו שהבאנו כמה פעמים.

ואף שהפקירו חכמים את התבן והקש הנ"ל, אם הוזקו אדם או בהמה בהתבן והקש חייב לשלם, דלא גרע מאילו הפקירן בעצמו וה"ל מפקיר נזקיו אחר שהניח שלא ברשות דחייב.

י"א דאע"ג דאמת הוא שחז"ל הפקירו גם גוף התבן והקש מפני השבח, מ"מ הבא לשאול מבית דין אם רשאי לזכות בהם אין מורין לו לכתחלה לזכות רק בהשבח ולא בגוף התבן והקש, אא"כ התרו בבעלים שיסלקו אותם ולא סילקו מפקירין אותם לכל הרוצה לזכות בהם.